ВІДГУК

офіційного опонента – доктора політичних наук, доцента Арабаджиєва Дмитра Юрійовича на дисертаційну роботу Комарчука Олександра Олександровича «Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни», подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Протягом останніх років у світі спостерігається стрімкий розвиток новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, їх поширення та впровадження серед широких верств населення, але не зважаючи на здатність інформації повністю змінювати поведінку людини, суспільства або держави в необхідному напрямку, існують випадки, коли позитивні властивості інформації та інформаційних технологій можуть бути використані для досягнення як суспільно корисних, так і сумнівних цілей. Технічний прогрес суттєво скорегував методи військових, торговельних, економічних конфліктів, унаслідок чого прямі силові методи стали поступатися інформаційним.

У світовому доробку політичних реалій зібрано колосальний досвід застосування як позитивних, так і негативних засобів досягнення стратегічних цілей і реалізації завдань політики. Для підвищення ефективності політичної діяльності використовують спеціально розроблені і апробовані на практиці маніпулятивні технології засобів масової комунікації, при цьому, зазначені технології як і інші складові політичної системи підпадають під процеси гібридизації.

Отже, тема дисертаційного дослідження О.О. Комарчука, поставлені мета і завдання (С. 14-15), безумовно є актуальними, відповідають вимогам сучасного етапу становлення українського державотворення, оскільки стосуються низки саме тих ключових питань, вирішення яких є важливим кроком у напрямку трансформації політичного простору України у відповідності з сучасними викликами . Поставлені автором завдання різні як за обсягом висвітлення проблем, так і за їх науковою спрямованістю, що сприяє досить всебічному аналізу ролі маніпулятивних технологій засобів масової комунікації в процесі формування суспільної свідомості та в контексті гібридної війни проти України.

Формулювання предмета і об’єкта дослідження (С. 14) дало змогу правильно окреслити коло досліджуваних проблем, у сфері застосування маніпулятивних технологій засобів масової комунікації.

Ретельне ознайомлення з дисертацією свідчить, що автор розробив виважену структуру роботи, і це дало йому можливість з’ясувати сутність та специфіку формування, становлення та розвитку плюралізації в Україні. Варто

відзначити, що О.О Комарчуку з самого початку вдається правильно побудувати роботу шляхом руху від відповідної теоретико-методологічної бази дослідження до аналізу комунікативних стратегій маніпулятивних технологій засобів масової комунікації та вивченню інструментарію російських ЗМІ в рамках сучасної гібридної війни.

Незважаючи на те, що дисертант звернувся до вивчення складного й суперечливого питання, йому вдалося чітко визначити власну нішу дослідження, запропонувати авторське бачення ролі маніпулятивних технологій засобів масової комунікації з урахуванням всіх інформаційних викликів та загроз.

Аналіз концептуальних підходів до вивчення понять «маніпулятивні комунікаційні технології », «гібридна війна» дає автору підстави стверджувати, що в даний час не існує єдиного підходу у трактуванні «гібридної війни» та його основних компонентів з причин різноманіття конвенційних, неконвенційних, мілітарних та немілітарних методів і способів гібридних загроз. Оскільки, в структурі гібридної війни вагомим є інформаційний чинник, має рацію вести мову про вагомий деструктивний вплив на свідомість громадян маніпулятивних комунікаційних технологій. Застосування інструментарію комунікаційних маніпулятивних технологій та їх складників може виступати як етап підготовки до широкомасштабного застосування військової сили, проводити інформаційний супровід гібридної агресії або в кінцевому випадку – змінити контекст війни в традиційному розумінні. Тому дисертант визначає маніпулятивні комунікаційні технології як набір технік, прийомів, технології формування реальності таким чином, щоб змінити ставлення та уподобання громадян, використовуючи при цьому елементи психологічної агресії (С. 43-44).

Позитивною рисою дисертаційної роботи є її теоретико-методологічна домінанта, а також те, що при аналізі теоретичних та методологічних підходів досліджуваних явищ, автор детально описує та наводить чіткі приклади у співвідношенні до років та відсоткової домінанти досліджуваної проблеми.

Безперечно, що проблема застосування маніпулятивних технологій засобів масової комунікації не є новою, але автор знаходить вдалий ракурс дослідження, змінює акценти наукового дискурсу, використовуючи всебічну різносторонню думку вчених, акцентує увагу на ролі маніпулятивних технологій засобів масової комунікації в дискурсі російсько-української гібридної війни.

Варта уваги думка автора, що Українська держава перебуває у стані модернізованої війни нового покоління, а результат перебігу подальших подій залежить не лише від військових, що захищають кордони України, а й від кожного громадянина, оскільки інформаційний фронт на відміну від військового є не менш важливим у питанні вирішення конфлікту (С. 94). Такий

підхід дозволяє автору аналізувати ситуацію у відповідності до розвитку Української держави та реалій сьогодення.

Аналізуються головні передумови гібридної агресії Росії. Зокрема, дисертант зазначає, що сценарій російської гібридної агресії щодо України, який почав втілюватися на початку 2014 р., потрібно було спрогнозувати задовго до його виникнення, але в умовах олігархічно-клановой економіки, перманентної економічної кризи, деградації гуманітарної, соціально-політичної освіти ані держава, ані суспільство не спромоглися адекватно оцінити російський вплив на Українську державу (С. 95).

Проаналізувавши інформаційні виклики російсько-української гібридної війни, автор стверджує, що вони мають такі конструкти: активне просування концепції «руського миру»; використання методів, тактик та технологій «м'якої сили»; створення спільного російсько-українського інформаційного поля та наявність у ньому потужного російського лобі; інформаційні атаки на україномовні продукти в медійному середовищі; формування цільової групи в українському суспільстві, яка стала основою для розгортання російської агресії на території України та створення сепаратистсько-терористичних угруповань (С.112-113).

Досліджуючи комунікативні стратегії маніпулятивних технологій засобів масової комунікації як інструменту інформаційної складової гібридної війни, автор робить висновки, що в цілому аналіз маніпулятивних технологій засобів масової комунікації як інструменту інформаційної складової гібридної війни в даному дисертаційному дослідженні виходить із необхідності інтеграції всіх граней концептуалізації маніпулятивних технологій в цілому та маніпулятивних технологій засобів масової комунікації, як окремого дослідницького розділу. Концептуальні виміри маніпулятивних технологій засобів масової комунікації включають, по-перше, дотичні дослідження у сфері практичної політології, політичного маркетингу та політичного консалтингу, які теоретизували особливості зазначених технологій та проблеми їх ефективності, а по-друге, аналіз дискурсу гібридної війни передбачає увагу до її медійної складової. Розгорнутий аналіз політичних сил у відсотковому співвідношенні є підтвердженням цього висновку (С.114).

О.О. Комарчук слушно зауважує, що інформаційні виклики російсько-української гібридної війни мають наступні конструкти: активне просування концепції «руського миру», обґрунтування необхідності захисту російськомовного населення на пострадянському просторі; використання методів, тактик та технологій «м'якої сили», тобто прихованого впливу на українське суспільство, політичний клас за допомогою просування власної культури, мови, ідеалів минулого та майбутнього; створення спільного російсько-українського інформаційного поля та наявність в ньому потужного російського лобі; формування цільової групи в українському суспільстві, яка

стала основою для розгортання російської агресії на території України та створення сепаратистсько-терористичних угруповань (С.148).

Вивчення та аналіз дисертантом емпіричних даних дозволили визначити комунікативні стратегії маніпулятивних технологій засобів масової комунікації, а саме: стратегія формування «образу ворога; стратегія формування символів, смислів, конструктів та образів; стратегія формування історичної спадщини; стратегія формування громадської думки, стратегії, що апелюють до національної самосвідомості та патріотизму (підрозділ 3.2. дослідження).

Автор слушно зауважує, що ведення гібридної війни неможливе без належного застосування маніпулятивних технологій засобів масової комунікації з метою впливу на поведінку населення. Наведені дисертантом приклади, що використовуються в ході інформаційної війни проти України, яка є складовою частиною російсько-української гібридної війни свідчать про те, що інформація постає як матеріал для маніпулятивних технологій засобів масової комунікації, а, безпосередньо, маніпулятивна складова – інструментом впливу на суспільну свідомість. Інструментарій комунікаційних маніпулятивних технологій російських ЗМІ вийшов а за межі сучасної гібридної війни, а постає як окрема її складова, з можливим існуванням як самостійного феномену (С.165).

Отримані дисертантом наукові результати належним чином структуровані, обґрунтовані й достовірні. Заключна частина дисертації відповідає суті й змісту дослідження. Також слід констатувати, що положення і висновки роботи викладено достатньо структуровано та аргументовано.

Необхідно також підкреслити використання великої кількості різноманітних джерел (320 позицій у списку використаних джерел).

Наукова новизна основних положень дисертаційного дослідження є аргументованою та переконливою.

Варто погодитись з положенням автора, що новизна одержуваних результатів за підсумками дослідження досить значна, оскільки дійсно вперше обґрунтовано роль маніпулятивних технологій засобів масової комунікації в дискурсі російсько-української гібридної війни; охарактеризовано комунікативні стратегії маніпулятивних технологій засобів масової комунікації як інструменту інформаційної складової гібридної війни та виявлено основні універсальні конструкти маніпулювання суспільною свідомістю. Поняття гібридної війни виявилося в теоретичному вимірі найбільш обґрунтованим для визначення характеру російської агресії проти України, характерними ознаками якої є поєднання різних стратегій, форм та методів протистояння, особливе місце серед яких займають методи комунікаційних маніпулятивних технологій. В умовах гібридної війни, коли перемога у військових операціях втрачає сенс, на перший план виходить проблема комунікаційної реалізації маніпулятивних технологій ЗМК. Інтенсивна інформаційна війна зумовила актуалізацію теми

впливу маніпулятивних технологій засобів масової комунікації та механізму протидії інформаційній експансії (С.150-186).

Разом з тим, попри всі відзначені позитивні риси представленого дисертаційного дослідження, варто водночас висловити і деякі міркування та зауваження.

1. Розглядаючи питання еволюції поглядів на концептуальні моделі гібридної війни, автор не приділив значної уваги проблематиці дослідження гібридної війни та її складових в наукових розвідках деяких вітчизняних та зарубіжних дослідників (польського професора - Балюка Валентина «Украинский кризис» – гражданская или «гибридная» война: Гуманитарно-общественные исследования, 2015. – 19 с.; цикл публікацій з цієї тематики німецького дослідника Андреаса Умланда; Піскорської Галини - Стратегии непрямых действий и «мягкой силы» в информационной войне России против Украины: Гуманитарно-общественные исследования, 2015. – 53с.; Шевченко Олени - Распространение достоверной информации в ходе российско-украинской информационной войны 2013–14 гг.: Гуманитарно-общественные исследования, 2015. – с.65; попри ретельний аналіз концепцій Володимира Горбуліна, не проаналізовано одну з його основних праць з досліджуваної тематики - Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, «Стратегічні пріоритети» 2014, № 4.; Золкіної Марії Європейська інтеграція як потенціал для консолідації українського суспільства, «Інформаційно-аналітичне видання Фонду Демократичні ініціативи» 2014, №2 (22). Також поза увагою автора залишився спеціальний тематичний випуск наукового міждисциплінарного рецензованого журналу «Ідеологія та політика» 2018 № 2(10) - «Мобілізація на пострадянському просторі: між імперативами модернізації та загрозами демодернізації», попри значну увагу дисертаната до цієї теми в ході дослідження.

2. Вказуючи на те, що протягом більше двадцяти років на території України велась прихована геополітична боротьба російської концепції «руського миру» проти Української державності та ідентичності, а останніми роками відбувалися зміни серед власників вітчизняних засобів масової інформації, зокрема телеканалів (112, Інтер, NewsOne), автору варто було більш чітко зосередитись не тільки на російських засобах масової інформації, а на питаннях аналізу політики та механізмів протидії маніпулятивним технологіям вітчизняних засобів масової інформації, які виступали ретрансляторами ідеології держави-агресора.

3. Деякі теоретико-методологічні положення мають дискусійний характер та потребують більш чіткого виявлення авторської позиції. Уваги стосуються визначення термінів: «засоби масової комунікації» та «засоби масової інформації». Оскільки в першому розділі дисертації автором недостатньо проведено операціоналізацію основних понять дослідження, які в

подальшому виступають концептуальними категоріями його наукових розробок («інформаційна агресія», «інформаційний фронт», «інформаційна окупація», «інформаційний виклик» тощо), потребує обгрунтування позиція щодо вживання ним терміну «засоби масової комунікації» замість загальновживаного терміну «засоби масової інформації». З'ясування авторської позиції з цього питання актуалізується формулюванням ним теми дисертації, мети, об'єкта та предмета дослідження.

4. Робота значно б виграла, якщо б дисертант докладніше проаналізував стратегію державних структур щодо протидії маніпулятивним технологіям засобів масової комунікації.

Незважаючи на вказані побажання та зауваження, дисертаційна робота О.О Комарчука написана зі знанням досліджуваної проблеми, автор глибоко володіє матеріалом та логічно й стилістично його викладає. Відповідно, ці зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження.

Основні положення і висновки дисертації висвітлені у наукових статтях, зарубіжній публікації, а також пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Автореферат дисертації відповідає вимогам, належним чином відображає зміст, основні положення і результати дослідження.

Висновок: Дисертаційна робота Комарчука Олександра Олександровича «Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни», яка подана на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси, виконана на високому теоретико-методологічному рівні, що знайшло відображення у висновках, що складають науковий підсумок дисертаційної праці, яка відповідає вимогам п.11 та п.13 «Порядку присудження наукових ступенів», щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за обраною спеціальністю.

Офіційний опонент,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових
та політичних наук
Національного університету «Запорізька політехніка» Д.Ю. Арабаджиєв

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
"ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА"

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ * НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА" * Ідентифікаційний код 02070949